

ZARZĄDZENIE NR 14.....
GENERALNEGO DYREKTORA DRÓG KRAJOWYCH I AUTOSTRAD
z dnia 5 maja 2006 r.

w sprawie zlecenia i realizacji prac archeologicznych
w Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad

Na podstawie § 3 ust. 2 pkt 1 załącznika do Zarządzenia Nr 33 Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad z dnia 29 grudnia 2004 roku w sprawie nadania Regulaminu Organizacyjnego Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad zmienionego Zarządzeniem Nr 22 z dnia 19 września 2005 r., Zarządzeniem Nr 25 z dnia 10 października 2005 r., Zarządzeniem nr 8 z dnia 18 stycznia 2006 r. oraz Zarządzeniem nr 11 z dnia 8 lutego 2006 r., zarządza się, co następuje:

§ 1

Wprowadza się do stosowania:

1. „Wytyczne dotyczące zlecenia i realizacji prac archeologicznych w Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad”, stanowiące załącznik nr 1 do niniejszego Zarządzenia.
2. Opracowanie „Archeologiczne badania ratownicze – normatywy szacowania pracochłonności ratowniczych badań wykopaliskowych i opracowań” (do stosowania wewnętrznego, przy ustalaniu ceny inwestorskiej oraz przedmiaru robót), stanowiące załącznik nr 2 do niniejszego Zarządzenia.
3. Opracowanie „Inwestorskie odbiory archeologicznych badań wykopaliskowych – standaryzacja procedur i dokumentacji odbioru badań wykopaliskowych”, stanowiące załącznik nr 3 do niniejszego Zarządzenia.
4. Opracowanie „Standardy metodyczne i dokumentacyjne prac wykopaliskowych i opracowań ich wyników”, stanowiące załącznik nr 4 do niniejszego Zarządzenia.

§ 2

Do spraw wszczętych przed dniem wejścia w życie niniejszego Zarządzenia stosuje się przepisy dotychczasowe.

§ 3

Traci moc Zarządzenie Nr 13 Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad z dnia 6 maja 2005 r. w sprawie zlecenia i realizacji prac archeologicznych w Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad oraz Zarządzenie Nr 6 Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad z dnia 2 marca 2004 r w sprawie zarządzania środowiskiem w Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, w części dotyczącej ratowniczych badań archeologicznych.

§ 4

Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania.

p.o. GENERALNY DYREKTOR
Dróg Krajowych i Autostrad

mgr inż. Zbigniew Kotlarek

Wytoczne dotyczące zlecania i realizacji prac archeologicznych w Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad

I. Zasady ogólne

1. Wszystkie zadania z zakresu ratowniczych badań archeologicznych (rozpoznawczych/wykopaliskowych) zlecanych przez Generalną Dyrekcję Dróg Krajowych i Autostrad (zwaną dalej „GDDKiA”), koordynuje i nadzoruje Biuro Przygotowania Inwestycji (zwane dalej „BPI”), a w szczególności:
 - a) ustala harmonogram prac archeologicznych;
 - b) opracowuje roczne i wieloletnie plany prowadzenia badań archeologicznych;
 - c) planuje wydatki związane z przeprowadzeniem badań;
 - d) zabezpiecza środki finansowe na ich realizację;
 - e) nadzoruje terminowe wykonanie przez Oddział zadań z zakresu ratowniczych badań archeologicznych.
2. Do zadań Oddziału GDDKiA (zwanego dalej „Oddziałem”), należy w szczególności:
 - a) organizowanie przetargów/negocjacji;
 - b) zawieranie i obsługa formalna i merytoryczna umów na wykonanie ratowniczych badań archeologicznych;
 - c) nadzór nad realizacją badań;
 - d) odbiór wykonanych prac.
3. GDDKiA (BPI/Oddział) realizuje zadania, o których mowa w pkt.1 i 2 we współpracy z Ośrodkiem Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (zwanym dalej „OODA”), w zakresie wynikającym z Porozumienia z dnia 9 stycznia 2003 r.
4. Wątpliwości dotyczące stosowania w/w Porozumienia rozstrzyga Generalny Dyrektor Dróg Krajowych i Autostrad lub jego zastępca nadzorujący BPI.

II. Procedura zlecania i realizacji prac archeologicznych w GDDKiA

1. Do dnia 30 listopada każdego roku Oddział przesyła do BPI informacje na temat wszystkich zadań inwestycyjnych, w ramach których przewidziano wykonanie ratowniczych badań archeologicznych.
2. Do informacji, o której mowa w pkt. 1, Oddział dołącza dokumentację (archeologiczną, konserwatorską), niezbędną do określenia rodzaju i zakresu prac archeologicznych.
3. Oddział, przy udziale BPI i OODA, ostatecznie określa do dnia 15 stycznia rodzaj i zakres prac archeologicznych, wyłącznie w liniach rozgraniczających.
4. Dyrektor Oddziału, powołuje komisję przetargową/negocjacyjną do której zaprasza po jednym przedstawicielu BPI i OODA.

5. Dyrektor Oddziału wszczyna procedurę wyłonienia wykonawcy archeologicznych badań ratowniczych spośród minimum dwóch oferentów, w tym przynajmniej jednego, wskazanego przez OODA w oparciu pisemne zaproszenie do składania ofert wraz ze specyfikacją istotnych warunków zamówienia i projektem umowy.

5.1. W przypadku archeologicznych badań rozpoznawczych specyfikacja istotnych warunków zamówienia zawiera w szczególności:

- a. mapę w skali 1:10 000 z naniesioną inwestycją wraz liniami rozgraniczenia;
- b. ewentualne zalecenia podane przez właściwego terytorialnie wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- c. zakres badań uzgodniony z OODA.

5.2. W przypadku archeologicznych badań wykopaliskowych specyfikacja istotnych warunków zamówienia zawiera w szczególności:

- a. mapę w skali 1:10 000 z naniesioną inwestycją wraz z liniami rozgraniczenia oraz stanowiskami archeologicznymi znajdującymi się w pobliżu inwestycji i bezpośrednio z nią kolidującymi z zaznaczoną sfera kolizji;
- b. opracowane przez OODA tabelaryczne zestawienie stanowisk archeologicznych przeznaczonych do badań z podaniem lokalizacji administracyjnej, lokalizacji wg AZP, specyfiki kulturowej, powierzchni kolidującej z inwestycją, modyfikatorów, szacowanej ilości jednostek normatywnych (dawnej godzin normatywnych) w rozbiciu na prace terenowe i opracowanie wyników badań;
- c. komplet *Kart Ewidencji Stanowiska Archeologicznego* dla stanowisk przeznaczonych do badań;
- d. ewentualne zalecenia podane przez właściwego terytorialnie wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.3. Oferent składa ofertę zawierającą dla:

5.3.1. inwestycji o prelimitowanej powierzchni badawczej do 700 arów:

- opis doświadczeń w realizacji badań przy inwestycjach o wielkości adekwatnej do przedmiotu zamówienia
- opis zrealizowanych prac badawczych potwierdzających znajomość regionalnej specyfiki zabytków archeologicznych
- listę imienną kierowników badań posiadających uprawnienia w myśl *Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych* (Dz.U. z 2004r. Nr 150 poz. 1579) do prowadzenia tych badań
- wyszczególnieniem tych osób, które prowadziły badania w danym regionie
- stawkę cenową za 1 jednostkę normatywną

5.3.2. inwestycji o prelimitowanej powierzchni badawczej powyżej 700 arów::

- opis doświadczeń w realizacji badań przy inwestycjach o wielkości adekwatnej do przedmiotu zamówienia
- wykaz zrealizowanych prac badawczych potwierdzających znajomość regionalnej specyfiki zabytków archeologicznych
- wykaz imienny samodzielnych pracowników naukowych zatrudnionych przy realizacji zamówienia

- potwierdzenie dysponowania zapleczem magazynowym
- listę imienną kierowników badań posiadających uprawnienia w myśl *Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych* (Dz.U. z 2004r. Nr 150 poz. 1579) do prowadzenia tych badań z wyszczególnieniem tych osób, które prowadziły badania w danym regionie
- stawkę cenową za 1 jednostkę normatywną

5.4. Komisja, o której mowa w pkt. II.4 wylania wykonawcę w oparciu o następujące kryteria oceny ofert złożonych w postępowaniu negocjacyjnym dla:

5.4.1. inwestycji o preliminowanej powierzchni badawczej do 700 arów

Kryterium	Limit punktowy
doświadczenie w realizacji badań przy inwestycjach o wielkości adekwatnej do przedmiotu zamówienia	0-2
znajomość regionalnej specyfiki zabytków archeologicznych w oparciu o własne doświadczenia badawcze	0-2
lista imienna kierowników badań posiadających uprawnienia w myśl Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz.U. z 2004r. Nr 150 poz. 1579) do prowadzenia tych badań z udokumentowanym regionalnym doświadczeniem badawczym	0-2
stawka cenowa za 1 jednostkę normatywną	0-6

5.4.2. inwestycji o preeliminowanej powierzchni badawczej powyżej 700 arów

Kryterium	Limit punktowy
doświadczenie w realizacji badań przy inwestycjach o wielkości adekwatnej do przedmiotu zamówienia	0-2
znajomość regionalnej specyfiki zabytków archeologicznych w oparciu o doświadczenia badawcze i wykaz prac badawczych potwierdzających znajomość regionalnej specyfiki zabytków archeologicznych	0-2
wykaz imienny samodzielnych pracowników naukowych zatrudnionych przy realizacji zamówienia	0-3
potwierdzenie dysponowania zapieczętowanym magazynowym	0-1
lista imienna kierowników badań posiadających uprawnienia w myśl Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz.U. z 2004r. Nr 150 poz. 1579) do prowadzenia tych badań z udokumentowanym regionalnym doświadczeniem badawczym	0-2
stawka cenowa za 1 jednostkę normatywną	0-10

5.5. Komisja wybiera oferenta, który uzyskał najwyższą ilość punktów

6. Dyrektor Oddziału, po zatwierdzeniu wyników przetargu/negocjacji, zawiera umowę z wyłonionym wykonawcą.
7. Dyrektor Oddziału powołuje komisję odbioru prac archeologicznych z udziałem przedstawicieli Oddziału oraz po jednym przedstawicielu BPI i OODA
8. Każdy odbiór prac archeologicznych (częściowych/końcowych) winien zostać potwierdzony protokołem odbioru. Protokół odbioru zatwierdza Dyrektor Oddziału lub osoby przez niego upoważnione.
9. Zatwierdzony, przez Dyrektora Oddziału, protokół odbioru stanowi podstawę do wystawienia faktury przez wykonawcę i wypłacenia wynagrodzenia na zasadach określonych w umowie.

Załącznik nr 2 do Zarządzenia Nr z dnia 2006 r.
Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad

Archeologiczne badania ratownicze – normatywy szacowania
pracochłonności ratowniczych badań wykopaliskowych i
opracowań

OŚRODEK OCHRONY DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO
ul. Szeroki Dunaj 5 00-255 Warszawa
tel./fax 22 831-16-13
www.archeointernet.pl

ARCHEOLOGICZNE BADANIA RATOWNICZE
*normatywy szacowania pracochłonności ratowniczych badań
wykopaliskowych i opracowań¹*

¹Nie dotyczy badań na terenie miast i grodzisk.

I. PRACE TERENOWE²

I.1. PRACE, KTÓRYCH KOSZTY MUSZĄ BYĆ PONIESIONE PRZEZ WYKONAWCĘ:

1. - Plan warstwicowy,
2. - Eksploracja obiektów i nawarstwień archeologicznych,
3. - Pełna dokumentacja opisowa, rysunkowa i fotograficzna obiektów i nawarstwień archeologicznych,
4. - Wstępna konserwacja i inwentaryzacja materiałów ruchomych,
5. - Sprawozdanie z badań zawierające następujące elementy:
 - a. kopia inwentarzy zabytków, próbek, planów i fotografii;
 - b. informacje ogólne o stanowisku (dane 'metrykalne' stanowiska [w tym obszar AZP i związana z tym numeracja oraz współrzędne], kiedy odkryte, dane o stanowisku przed podjęciem wykopalisk, skład zespołu badawczego, termin badań, zastosowane metody, położenie stanowiska, zbadana powierzchnia, stratygrafia pionowa i stan zachowania, ilość i rodzaj obiektów, ich chronologia, ogólna ilość materiałów ruchomych w podziale na podstawowe kategorie);
 - c. charakterystyka kolejnych faz zasiedlenia (ilość i rodzaj obiektów, charakterystyka najważniejszych wraz z odniesieniami do ich fotografii);
 - d. wnioski konserwatorskie;
 - e. tabele:
 - tab. 1. ogólna charakterystyka funkcji zbadanych obiektów w rozbiciu na fazy zasiedlenia;
 - tab. 2. charakterystyka form i rozmiarów obiektów nieruchomych;
 - tab. 3. wykaz zawartości obiektów
 - f. ryciny:
 - ryc. 1. mapa lokalizacji stanowiska w skali 1:10 000, z zaznaczonym zasięgiem stanowiska;
 - ryc. 2. plan warstwicowy stanowiska z zaznaczonymi liniami rozgraniczenia inwestycji oraz siatką wykopów zgodnie z zastosowanym podziałem (np.: hektary, odcinki) i numeracją;

² Prace nie ujęte w systemie kalkulacji kosztów badań terenowych:

- odhumusowanie,
- szalowanie głębokich wykopów.
- odszkodowania.
- wytyczenie stanowiska przez geodetów.

- ryc. 3. rozplanowanie obiektów na tle siatki arowej (lub jej ekwiwalentu) z oznaczeniem ich numerów, chronologii i funkcji (tylko w przypadkach szczególnych - np. groby) - plan w skali 1:200 (zarys wszystkich obiektów przedstawiony realistycznie), wykonany w częściach odpowiednio do zastosowanego podziału na hektary, odcinki itp.
- ryc. 4. fotografie wybranych obiektów (ilustrujące nie mniej niż 5% zarejestrowanych obiektów)

I.2. OSZACOWANIE PRACOCHOŁONNOŚCI NORMATYWNEJ PRAC TERENOWYCH DLA POLA BADAŃ O POWIERZCHNI 1 ARA:

Pracochłonność standardowego 1 ara pola badań wynosi 146 godzin normatywnych. Ara standardowy jest charakteryzowany przez modyfikatory A-F (wg poniższego wykazu) o wartości 1,0.

Gdy na podstawie wyników badań wykopaliskowych stwierdza się odmienne parametry niż właściwe dla ara standardowego, uzasadniona jest korekta podstawowej pracochłonności normatywnej. Korekta ta dokonuje się poprzez zastosowanie współczynników modyfikujących, przez które mnoży się (w ciągu iloczynowym) pracochłonność podstawową.

I.3. MODYFIKATORY OSZACOWANIA ARA STANDARDOWEGO

Modyfikator A. Funkcja stanowiska

A0	osada lub cmentarzysko ciałopalne	1,0
A1	współwystępowanie osady i cmentarzyska ciałopalnego	1,1
A2	cmentarzysko szkieletowe lub birytuałne, współwystępowanie osady i cmentarzyska szkieletowego lub birytuałnego	1,2
A3	<i>stanowisko szczególne</i> ³	1,3 - 2,5

Modyfikator B. Fazy użytkowania⁴

B1	jedna faza użytkowania	1,0
B2	dwie fazy użytkowania	1,1

³Stanowisko wymagające szczególnych nakładów pracy w związku z wyjątkowymi cechami lub walorami (np. kopalnia krzemienia, krzemienica). Kwalifikacja do tej kategorii i ustalenie wartości współczynnika (w przedziale od 1,3 do 2,5) wymaga odrębnego protokołu uzgodnień podpisanego na wniosek Wykonawcy przez Inwestora i WKZ.

⁴Ilość faz jest ustalana realistycznie w odniesieniu do rozpatrywanej w danym odbiorze części stanowiska. Podział na fazy odnosi się do występowania obiektów nieruchomych, które można przypisać odrębnym jednostkom kulturowym.

B3	trzy fazy użytkowania	1,2
B4	cztery fazy użytkowania	1,3
B5	powyżej czterech faz użytkowania	1,4

Modyfikator C. Ilość obiektów na 1 arze⁵

Cx	brak obiektów	0,25
C0	0,2 - 3,9 obiektów	1,0
C1	4,0 - 8,9 obiektów	1,2
C2	9,0 - 16 obiektów	1,4
C3	powyżej 16 obiektów	1,6

zastosowanie tego modyfikatora wymaga następującej kategoryzacji obiektów:

1. *obiekty bardzo małe (obiekty o średnicy do 0,7 m = = 0,2 „obektu” powierzchnia w przekroju poziomym do 0,4 m kw)*
2. *obiekty małe (obiekty o średnicy 0,71 - 2,5 m = powierzchnia w = 1 „obektu”⁶ przekroju poziomym poniżej 5 m kw)*
3. *obiekty duże (obiekty o średnicy 2,51 - 5,0 m = powierzchnia w = 4 „obiekty” przekroju poziomym do 20 m kw),*
4. *obiekty bardzo duże - (obiekty o średnicy > 5,1 m = = 9 „obektów” powierzchnia w przekroju poziomym > 20 m kw.; nie dotyczy domów słupowych),*

Modyfikator D. Średnia głębokość obiektów na 1 arze⁷

D0	do 80 cm	1,0
D1	do 140 cm	1,2
D2	do 200 cm	1,4
D3	powyżej 200 cm	1,6

⁵Obiekt, który w przedstawionej kategoryzacji ma wartość od 0,2 do 1 'obektu' w rozliczeniu musi być przypisany przez Wykonawcę do jednego ara nawet jeśli fizycznie jest zlokalizowany na pograniczu 2 lub więcej arów. Obiekty większe zlokalizowane na pograniczu arów powinny być 'rozdzielone' przez Wykonawcę proporcjonalnie między ary zgodnie ze swoją wartością (np.: obiekt o wartości '9' może być rozdzielony między ary w proporcji 4/5; 3/6; 3/3/3).

⁶Do tej kategorii zalicza się też groby ciałopalne o średnicy mniejszej niż 0,7 m.

⁷Średnia głębokość jest obliczana biorąc pod uwagę wartości obiektów przypisywane im w modyfikatorze C, a więc obiekt bardzo mały jest liczony jako 0,2 a obiekt bardzo duży jako 9. Głębokość obiektów jest mierzona od poziomu, na którym zarejestrowano ich strop.

Modyfikator E. Warstwa akumulacyjna⁸

E0	brak warstwy akumulacyjnej	1.0
E1	warstwa akumulacyjna o przeciętnej miąższości do 20 cm	1.1
E2	warstwa akumulacyjna o przeciętnej miąższości do 50 cm	1.2
E3	warstwa akumulacyjna o przeciętnej miąższości do 80 cm	1.3
E4	warstwa akumulacyjna o przeciętnej miąższości powyżej 80 cm	1.4

Modyfikator F. Gleby

F0	piasek	1,0
F1	zgliniony piasek	1,1
F2	lessy, gleby pylaste, gliny i gleby bagienne	1,5
F3	badania na zrzebie leśnym ⁹	1,6

II. OPRACOWANIA¹⁰

II.1 PRACE, KTÓRE MUSZĄ BYĆ WYKONANE PRZEZ WYKONAWCĘ:

1. - charakterystyka kulturowo-chronologiczna materiałów ruchomych,
2. - charakterystyka form, rozmiarów, funkcji i chronologii obiektów nieruchomych,
3. - wyróżnienie i charakterystyka faz zasiedlenia stanowiska,
4. - ekspertyzy przyrodnicze i fizykochemiczne
5. - wykonanie ilustracji,
6. - archiwizacja danych o stanowisku w komputerowej bazie danych.
7. - konserwacja i zabezpieczenie zbiorów¹¹ (przekazanie zbiorów do muzeum wskazanego

⁸Pojęciem tym określono nawarstwienia popularnie określane wśród archeologów jako "warstwa kulturowa". W niniejszym opracowaniu jest to pojęcie techniczne, opisujące nawarstwienia glebowe nasycone materiałem archeologicznym, których charakterystyka przestrzenna znacząco przekracza rozmiary przypisywane obiektom nieruchomym. Przyjęto arbitralnie, że warstwą będą określane utwory o powierzchni zasięgu nie mniejszej niż 100 m kw. Zasięg warstwy będzie oznaczany na planach i liczony realistycznie zgodnie z zasięgiem bez przypisywania do konkretnych arów.

⁹Zastosowanie tego modyfikatora oznacza, że w kosztach badań mieści się również ręczne odhumusowanie stanowiska.

¹⁰ W systemie kalkulacji kosztów opracowań wyników badań nie ujęto kosztów ich druku.

¹¹Na wykonanie prac związanych z konserwacją i zabezpieczeniem zbiorów powinno być

w zezwoleniu na badania w formie wymaganej przez dane muzeum - m.in. odpowiednie kartony, metryczki i karty katalogowe),

II.2. OSZACOWANIE PRACOCHOŁONNOŚCI NORMATYWNEJ OPRACOWAŃ WYNIKÓW BADAŃ:

a. Pracochłonność bazowa

pracochłonność bazową (PB) oblicza się wg następującego wzoru:

$$PB = sgt \times 0,35$$

przy czym $sgt = SGT:F$

gdzie:

SGT- suma godzin terenowych rozliczonych na danym stanowisku,

F - wartość modyfikatora: gleby

0,35 - współczynnik pracochłonności bazowej .

b. Modyfikator datowania obiektów

x - oznaczono chronologię na podstawie materiału ruchomego 0,0- 4,9% obiektów -	0.8
0 - oznaczono chronologię na podstawie materiału ruchomego 5,0-14,9% obiektów -	1.0
1 - oznaczono chronologię na podstawie materiału ruchomego 15,0-24,9% obiektów -	1.1
2 - oznaczono chronologię na podstawie materiału ruchomego 25,0-44,9% obiektów -	1.2
3 - oznaczono chronologię na podstawie materiału ruchomego 45,0-79,9% obiektów -	1.4
4. oznaczono chronologię na podstawie materiału ruchomego >80% obiektów -	1.5

c. Modyfikator ilości materiałów ruchomych

x - 0,0 - 10 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	0,8
0 - 10 - 50 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	1,0
1 - 51- 150 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	1,1
2 - 151- 300 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	1,2
3 - 301- 450 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	1,3
4 - 451- 800 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	1,4
4 - > 800 fragmentów ceramiki (krzemieni)/ar -	1,5

Dla cmentarzyska niezależnie od ilości materiałów ruchomych - 1,2

d. Modyfikator ilości ekspertyz

obliczany dla danego stanowiska według wzoru:

modyfikator datowania obiektów – modyfikator ilości materiałów ruchomych : 2, z tym że wartość tego modyfikatora nie może być niższa od 1 i nie wyższa niż 1,4.

Uwaga: ażeby nie dopuścić do przekroczenia sumy środków określonych w umowie jako przeznaczonych na opracowania przyjmuje się, że finansowanie opracowań poszczególnych stanowisk będzie realizowane dwuetapowo: najpierw do poziomu wartości przewidzianej we wstępnym oszacowaniu (0,5 wartości prac terenowych na tym stanowisku), potem - jeśli

zarezerwowane do 10% środków przeznaczonych na opracowanie stanowiska.

pracochłonność okaże się wyższa - w granicach możliwości wyznaczonych kwotą umowy, po zbilansowaniu wszystkich opracowań przewidzianych w danej umowie.

Załącznik nr 3 do Zarządzenia Nr z dnia 2006 r.
Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad

Inwestorskie odbiory archeologicznych badań
wykopaliskowych – standaryzacja procedur
i dokumentacji odbioru badań wykopaliskowych

OŚRODEK OCHRONY DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO
ul. Szeroki Dunaj 5 00-255 Warszawa
tel./fax 22 831-16-13
www.archeointernet.pl

**INWESTORSKIE
ODBIORY ARCHEOLOGICZNYCH BADAŃ
WYKOPALISKOWYCH**
*standaryzacja procedur i dokumentacji odbioru badań
wykopaliskowych*

I. PRACE TERENOWE

I.1. ODBIÓR PIERWSZY – czynności wymagane od wykonawcy:

1. **okazanie zezwolenia na badania**
2. **wskazanie muzeum**, w którym docelowo złożone zostaną zabytki i dokumentacja z badanego stanowiska - konieczne jest pisemne oświadczenie dyrektora muzeum, że zabytki te przejmie i na jakich warunkach oraz oświadczenie Wykonawcy, że warunki te spełni
3. **przekazanie pisemnego oświadczenia** kierownika badań na stanowisku (osoba posiadająca zezwolenie na badanie danego stanowiska), że zapoznał się z wymaganiami dotyczącymi procedur odbiorowych, metodycznych i dokumentacyjnych, a zwłaszcza obowiązkiem wnioskowania o wizytacje konserwatorskie na stanowisku i koniecznością przedstawienia przy odbiorze końcowym zaświadczenia podpisanego przez upoważnionego przedstawiciela WKZ o zakończeniu prac wykopaliskowych na stanowisku zgodnie z wydanym zezwoleniem i w zakresie odpowiednim do zaistniałych zagrożeń
4. **okazanie planu warstwicowego stanowiska** z zaznaczoną siatką i zasięgiem stanowiska
5. **prezentacja stanowiska w aspekcie:**
 - a. sposobu usunięcia warstwy ornej¹
 - b. metod wykopaliskowych i dokumentacyjnych
 - c. wglądu do dokumentacji wykopaliskowej
6. **okazanie dokumentacji odbiorowej** (☞ pkt I.4)

I.2. ODBIÓRY KOLEJNE

Następują na podstawie przedłożonej przez wykonawcę dokumentacji odbiorowej (☞ pkt I.4) stanowiącej potwierdzenie stopnia zaawansowania prac oraz charakterystyki

¹ Przedmiotem odbioru będzie więc nie tylko zgodność dokumentacji graficznej obrazującej lokalizację, wielkość, głębokość i rodzaj podłoża na powierzchni, z której usunięto warstwę orną, ale i prawidłowość podjętej decyzji co do zastosowanej metody (w tym ewentualnie rodzaju użytego sprzętu mechanicznego) oraz głębokości. Komisja może odmówić odbioru prac na stanowisku i odnieść się do decyzji WKZ w sprawie możliwości kontynuacji wykopalisk jeśli stwierdzi, że warstwę orną usunięto naruszając istniejący jeszcze *in situ* układ nawarstwień, obiektów lub zabytków. Szczególną uwagę należy zwrócić na stanowiska piaskowe (zwłaszcza wydmy), na których często jedynym sposobem odtworzenia pierwotnego układu osadniczego jest ręczna eksploracja warstwy ornej z jednoczesnym wykonaniem planigrafii materiału ruchomego.

przestrzenno – kulturowej poszczególnych części badanego stanowiska archeologicznego.

I.3. ODBIÓR KOŃCOWY:

Podstawą do końcowego rozliczenia finansowego prac terenowych jest pełny odbiór końcowy. Dopuszcza się dwuetapowy odbiór końcowy prac terenowych:

1. odbiór samych prac terenowych wg opisanego wyżej standardu (+ oświadczenie WKZ o zakończeniu prac wykopaliskowych na stanowisku)
2. odbiór pozostałej dokumentacji wg poniższego zestawienia:

WYKAZ NIEZBĘDNEJ DOKUMENTACJI

- a. kopia oświadczenia podpisanego przez właściwego dla danego terenu WKZ o zakończeniu prac wykopaliskowych na stanowisku zgodnie z wydanym zezwoleniem i w zakresie odpowiednim do zaistniałych zagrożeń
- b. okazanie dokumentacji wykopaliskowej (rysunkowej, opisowej i fotograficznej) celem stwierdzenia jej kompletności i zgodności z uzgodnionym standardem
- c. kopia inwentarzy zabytków, próbek, planów i fotografii (ksero lub elektroniczna)
- d. sprawozdanie z badań zawierające dane z poniższej listy:
 - **nazwiska autorów sprawozdania**
 - **tekst:**
 - *informacje ogólne o stanowisku (dane „metrykalne” stanowiska [w tym obszar AZP i związana z tym numeracja oraz współrzędne], kiedy odkryte, dane o stanowisku przed podjęciem wykopalisk, skład zespołu badawczego, termin badań, zastosowane metody, położenie stanowiska, zbadana powierzchnia, stratygrafia pionowa i stan zachowania, ilość i rodzaj obiektów, ich chronologia, ogólna ilość materiałów ruchomych w podziale na podstawowe kategorie)*
 - *charakterystyka kolejnych faz zasiedlenia (ilość i rodzaj obiektów, charakterystyka najważniejszych wraz z odniesieniami do ich fotografii)*
 - *wnioski konserwatorskie*
 - **tabele:**
 - *ogólna charakterystyka funkcji zbadanych obiektów w rozbiciu na fazy zasiedlenia*
 - *charakterystyka form i rozmiarów obiektów nieruchomych*
 - *wykaz zawartości obiektów*
 - **ryciny:**

- mapa lokalizacji stanowiska w skali 1:10 000, z zaznaczonym zasięgiem stanowiska i lokalizacją wykopów
- plan warstwicowy stanowiska z zaznaczoną siatką wykopów zgodnie z zastosowanym podziałem (np.: hektary, odcinki) i numeracją
- rozplanowanie obiektów w skali 1:200 (zarys wszystkich obiektów przedstawiony realistycznie), wykonany w częściach odpowiednio do zastosowanego podziału na hektary, odcinki itp.
- fotografie wybranych obiektów (ilustrujące nie mniej niż 5% zarejestrowanych obiektów)
- rysunki i fotografie reprezentatywnych zabytków

I.4. STANDARDOWA DOKUMENTACJA ODBIORU PRAC

1. dokumentacja graficzna:

- a. plan w skali 1:1000 pokazujący zasięg stanowiska, ewentualny podział stanowiska na sektory (lub hektary itp), granice powierzchni już odebranych (każda oznaczona rozdzielnie z podaniem daty odbioru) oraz aktualnie oddawaną powierzchnię wykopaliskową
- b. plan w skali 1:200 obrazujący aktualnie oddawaną powierzchnię wykopaliskową, z oznaczonymi obiektami w następującej konwencji:
 - **obiekty bardzo małe** (obiekty o średnicy do 0,7 m) - kółko o średn. 3 mm jednolity kolor - wg legendy oznaczeń kulturowych - uwaga: legenda oznaczeń kulturowych będzie tworzona według upodobań autorów danej dokumentacji ale musi być jednolita dla wszystkich odbiorów na danym stanowisku)
 - **obiekty małe** (obiekty o średnicy 0,71 - 2,5 m = powierzchnia w przekroju poziomym poniżej 5 m kw) - kółko o średn. 6 mm (jednolity kolor - wg legendy oznaczeń kulturowych)
 - **obiekty duże** (obiekty o średnicy 2,51 - 5,0 m = powierzchnia w przekroju poziomym do 19,6 m kw) - **realistycznie** (kreskowanie ukośne, kolor - wg legendy oznaczeń kulturowych)
 - **obiekty bardzo duże** - (obiekty o średnicy > 5,1 m = powierzchnia w przekroju poziomym > 20 m kw.) - **realistycznie** (kreskowanie poziome, kolor - wg legendy oznaczeń kulturowych)
 - **warstwa kulturowa** (nawarstwienie o powierzchni > 100 m kw.) - realistycznie (oznaczenie zasięgu znakiem 'ψ' którego podstawa jest skierowana do wnętrza)
 - **oznaczenia modyfikatorów** kolorami dla poszczególnych arów
 - **opis do planu** zawierający dane metrykalne stanowiska, datę odbioru oraz charakterystykę ilościową oddawanej powierzchni uwzględniającą efekty poprzednich odbiorów (dane bieżące oraz sumaryczne dla całości prac) zgodnie z załączanym protokołem odbioru

c. **dokumentacja fotograficzna** (dostępna do wglądu w czasie odbioru²)

- *każdy ar, który jest przedmiotem odbioru powinien być zilustrowany dwiema fotografiami (każda dla odrębnej połowy ara, ze sfotografowaną tabliczką znamionową pozwalającą na jednoznaczną lokalizację na planie) przedstawiającymi widok stropów wszystkich obiektów przedstawianych na dokumentacji graficznej (jeśli obiekty były wyróżniane na kilku poziomach to odpowiednio powinna się zwiększyć liczba fotografii)*
- *obiekty duże i bardzo duże oraz warstwa kulturowa powinny być zilustrowane także fotografiami ich przekrojów pionowych*

2. **dokumentacja opisowa:**

protokół odbioru zawierający opis rozliczanej powierzchni (zgodny z załącznikiem graficznym) - zostanie podpisany przez Komisję Odbioru na zakończenie wizytacji stanowiska, ponadto złożone zostaną parafki Komisji na załączniku graficznym

II. OPRACOWANIA

II.1 PRACE, KTÓRE WINNY BYĆ WYKONANE PRZEZ WYKONAWCĘ:

1. charakterystyka kulturowo-chronologiczna materiałów ruchomych;
2. charakterystyka form, rozmiarów, funkcji i chronologii obiektów nieruchomych;
3. wyróżnienie i charakterystyka faz zasiedlenia stanowiska;
4. ekspertyzy przyrodnicze i fizykochemiczne;
5. wykonanie ilustracji;
6. archiwizacja danych w komputerowej bazie danych;
7. konserwacja i zabezpieczenie zbiorów (przekazanie zbiorów do muzeum wskazanego w zezwoleniu na badania w formie wymaganej przez dane muzeum - m.in. odpowiednie kartony, metryczki i karty katalogowe);

Przyjmuje się następujący tryb postępowania:

² Dokumentacja fotograficzna może być okazana także w wersji cyfrowej zapisanej na CD. CD powinien mieć opis (etykieta + zapisany plik tekstowy) zawierający informację o oznaczeniach administracyjnych stanowiska, dacie odbioru i spisu fotografii: nazwa pliku - treść.

II.2 ODBIÓR PIERWSZY : - zaawansowanie prac do 50%

Do rozliczenia prac Wykonawcy powinni wykonać:

1. oznaczenie kulturowo-chronologiczne materiałów ruchomych
2. określenie form, rozmiarów, funkcji i chronologii obiektów nieruchomych
3. wyróżnienie faz zasiedlenia stanowiska
4. wprowadzenie danych o stanowisku do bazy danych e-ARCHEO prowadzonej przez OODA

Do rozliczenia prac Wykonawcy powinni przekazać:

protokół odbioru wymieniający wykonane prace; ponadto załącznikami do sprawozdania będą:

- a. tabele 1-3: prace wymienione w p. 1-3 zostaną udokumentowane i rozliczone tabelami zgodnymi ze wzorem obowiązującym w sprawozdaniu z badań terenowych
- b. płyta CD z danymi wymienionymi w p.4.

II.2 ODBIÓR DRUGI - zaawansowanie prac do 80%

Podstawą odbioru jest wykonanie pełnego opracowania wyników na stanowisku obejmującego prace wymienione wyżej w p. II.1.1-7.

Do rozliczenia prac Wykonawcy powinni przekazać:

protokół odbioru wymieniający wykonane prace; ponadto załącznikami do sprawozdania będą:

maszynopis opracowania wraz z rycinami, fotografiami i tabelami, całość wykonana w konwencji publikacji książkowej

OODA w ciągu dwóch miesięcy od podpisania protokołu odbioru opracowania oświadczy - wspierając się dwiema recenzjami opracowania - czy opracowanie przyjmuje, czy też oczekuje poprawek, których listę przekaże Wykonawcy.

II.3 ODBIÓR KOŃCOWY - 100% zaawansowania prac

Dopuszcza się możliwość większej liczby odbiorów opracowań z zachowaniem jednak proporcji wykonania prac mieszczącej się w proponowanym schemacie.

Do rozliczenia prac Wykonawcy powinni przekazać:

1. **oświadczenie muzeum** (odpowiedniego do wydanego zezwolenia na badania) o przejęciu materiałów i dokumentacji z danego stanowiska, stwierdzające że zbiory zostały zakonserwowane, mają obowiązującą dokumentację muzealną i będą przechowywane godnie z obowiązującymi przepisami muzealnymi lub oświadczenie tego muzeum, że materiały i dokumentację przejmuje biorąc pełną odpowiedzialność za ich zakonserwowanie, wykonanie obowiązującej dokumentacji muzealnej i przechowywanie zgodnie z obowiązującymi przepisami muzealnymi
2. **potwierdzenie odbioru** w/w prac przez właściwego WKZ

Załącznik nr 4 do Zarządzenia Nr¹²..... z dnia^{5 maja}..... 2006 r
Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad

Standardy metodyczne i dokumentacyjne prac
wykopaliskowych i opracowań ich wyników

OŚRODEK OCHRONY DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO
ul. Szeroki Dunaj 5 00-255 Warszawa
tel./fax 22 831-16-13
www.archeointernet.pl

STANDARDY METODYCZNE I DOKUMENTACYJNE PRAC WYKOPALISKOWYCH I OPRACOWAŃ ICH WYNIKÓW

SPIS TREŚCI

I.	WPROWADZENIE	s. 3
II.	ZASADY PROWADZENIA BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH) I ICH DOKUMENTOWANIA	s. 3
II.1	ZASADY OGÓLNE	s. 3
II.2	ZASADY SZCZEGÓLWE	s. 7
a.	Sprawozdanie z badań	
b.	Opracowanie wyników badań	
c.	Ustalenie numeracji stanowiska	
d.	Graficzna prezentacja przestrzennego aspektu badań archeologicznych	
e.	Dokumentacja badań archeologicznych	
III.	WYKONYWANIE PLANÓW WARSTWICOWYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH	s.9
IV.	SIATKA POMIAROWA NA STANOWISKU	s. 11
V.	RODZAJE BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH)	s. 11
	Stacjonarne badania systematyczne	
	Wyprzedzające badania ratownicze	
	Badania interwencyjne	
VI.	TECHNIKI EKSPLOKACJI STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH	s. 12
VII.	SPORZĄDZANIE PODSTAWOWEJ DOKUMENTACJI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH)	s. 14
	Dokumentacja opisowa	
	Dokumentacja rysunkowa	
	Dokumentacja fotograficzna	
	Inwentarze dokumentacji i materiałów zabytkowych z wykopalisk	
VIII.	ZASADY PRZECHOWYWANIA ZABYTKÓW RUCHOMYCH I PRÓBEK	s. 17
IX.	DOKUMENTOWANIE SZCZĄTKÓW ARCHITEKTONICZNYCH ODKRYTYCH IN SITU NA STANOWISKACH ARCHEOLOGICZNYCH	s. 18

I. WPROWADZENIE

Dokument niniejszy, ustalając zasady metodyki prowadzenia eksploracji stanowisk archeologicznych i sporządzania ich podstawowej dokumentacji w trakcie badań archeologicznych (wykopaliskowych), uzupełnia i zastępuje w tym zakresie pismo ODZ z dn.3.IX.84 (L.dz. 30-X/84).

Niniejsze **Zalecenia** w swym tytule i zamierzeniach nawiązują do pisma wydanego przez urząd Generalnego Konserwatora Zabytków w dniu 1 lipca 1996 r. Cytowane pismo odegrało istotną rolę jako podstawa określania minimalnych wymagań metodycznych i dokumentacyjnych w badaniach archeologicznych. Przede wszystkim jednak stało się podstawą formułowania wymagań metodycznych i dokumentacyjnych stawianych archeologom przez służby konserwatorskie w momencie wydawania decyzji w sprawie udzielenia zgody na badania archeologiczne oraz w czasie odbioru badań, na które udzielono pozwolenia. Zasadnicze motywy wydania nowej edycji **Zaleceń** są identyczne z wymienionymi. W ciągu minionych siedmiu lat zaszły jednak zmiany, które wymagają istotnej modyfikacji **Zaleceń**. Z jednej strony są to zmiany prawne dotyczące archeologii (obowiązująca od 17 listopada 2003 nowa ustawa „o ochronie zabytków” oraz nawiązujące do niej nowe rozporządzenie... w sprawie prowadzenia... badań archeologicznych...), z drugiej natomiast efekty nowych doświadczeń i dyskusji metodycznych zgromadzone w ciągu ostatnich lat. Prezentowany dalej tekst jest wynikiem pracy Rady Naukowej Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego. Jego układ i wiele sformułowań w dużej mierze powtarza pierwowzór. Poza odniesieniami do aktualnych aktów prawnych zmieniono przede wszystkim zalecenia odnoszące się do wymaganych technik eksploracji, dodano elementy wynikające z postępu technicznego (fotografia cyfrowa, masowe stosowanie komputerowej archiwizacji, Internetu), usunięto także niezręczności sformułowań. W efekcie powstał tekst nowy, za który pełną odpowiedzialność bierze Rada Naukowa Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego.

II. ZASADY PROWADZENIA BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH) I ICH DOKUMENTOWANIA

II.1 ZASADY OGÓLNE

Zgodnie z art. 36 ust.1 pkt5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (D.U. Nr162 poz.1568 oraz z 2004 Nr 96, poz. 959) wszelkie badania archeologiczne mogą być prowadzone wyłącznie na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, a ich dokumentację należy prowadzić zgodnie z wymogami zawartymi w załączniku do rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich,

restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych. W nawiązaniu do postanowień ww. rozporządzenia... wojewódzki konserwator zabytków powinien domagać się od osoby ubiegającej się o zezwolenie na prowadzenie badań przedstawienia uzasadnienia konieczności prowadzenia wykopalisk na danym stanowisku, programu badawczego tych badań, wykazania się posiadaniem funduszy na przeprowadzenie badań zgodnie z obowiązującymi standardami, w tym gwarancji finansowych i instytucjonalnych opracowania, publikacji i właściwego przechowania materiałów.

W wydanym pozwoleniu na prowadzenie badań archeologicznych i wykopaliskowych wojewódzki konserwator zabytków określa między innymi:

- 1) dokładny zasięg dopuszczalnego terenu badań;
- 2) zakres prac badawczych, uwarunkowanych rodzajem stanowiska archeologicznego oraz względami konserwatorskimi i naukowo-badawczymi;
- 3) rodzaj i sposób wykonania niezbędnej dokumentacji przebiegu prac i dokonanych odkryć;
- 4) sposoby przeprowadzenia doraźnej konserwacji pozyskanych zabytków oraz metody ich inwentaryzacji;
- 5) wymóg:
 - a. zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie rozpoczęcia i zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań archeologicznych;
 - b. szczegółowego rozpoznania terenowego i sporządzenia planu sytuacyjno – wysokościowego dla wskazanego w pozwoleniu zabytku archeologicznego;
 - c. niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia wskazanych w pozwoleniu badań archeologicznych;
 - d. niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o przerwach we wskazanych w pozwoleniu badaniach archeologicznych, które mogą wpłynąć na zmianę programu tych badań;
 - e. prowadzenia dokumentacji przebiegu badań archeologicznych oraz opracowania wyników tych badań w sposób umożliwiający jednoznaczną identyfikację i dokładną przestrzenną lokalizację wszystkich czynności oraz dokonanych odkryć;
 - f. prowadzenia doraźnej konserwacji pozyskanych zabytków i ich dokumentacji;
 - g. prowadzenia inwentaryzacji polowej pozyskanych zabytków;
 - h. sporządzenia sprawozdania ze wskazanych w pozwoleniu badań w postaci wydruku z bazy danych *e_ARCHEO* z koniecznymi uzupełnieniami;
 - i. opracowania sposobu postępowania z zabytkiem po zakończeniu wskazanych w pozwoleniu badań;
 - j. opracowania wyników wskazanych w pozwoleniu badań
 - k. uporządkowania terenu po zakończeniu wskazanych w pozwoleniu badań;
 - l. zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie podjęcia określonych czynności związanych z wydanym pozwoleniem, przynajmniej na 3 dni przed rozpoczęciem tych czynności;
 - m. powiadamiania wojewódzkiego konserwatora zabytków o odbiorach częściowych i końcowym wykonanych prac w ramach wskazanych w pozwoleniu badań;
 - n. prowadzenia dokumentacji w ramach wskazanych w pozwoleniu badań zgodnie ze standardami określonymi w załączniku do rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych.

- 6) wymóg przekazania konserwatorowi:
- a. sprawozdania ze wskazanych w pozwoleniu badań w postaci wydruku z bazy danych *e_ARCHEO* z koniecznymi uzupełnieniami i przekazania tego sprawozdania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie do 3 tygodni od dnia zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań;
 - b. w terminie do 3 miesięcy od dnia zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań opracowania sposobu postępowania z zabytkiem po zakończeniu wskazanych w pozwoleniu badań;
 - c. dokumentacji przebiegu badań archeologicznych w terminie 6 miesięcy od dnia zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań;
 - d. opracowania wyników wskazanych w pozwoleniu badań w terminie do 3 lat od dnia zakończenia tych badań;
- 7) termin i miejsce przekazania pozyskanych materiałów zabytkowych wraz z ich dokumentacją.

Wojewódzki konserwator zabytków winien już w momencie udzielania pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych określić przyszłe miejsce przechowywania zabytków pozyskanych na danym stanowisku, co pozwoli kierownikowi badań dostosować sposób inwentaryzowania, katalogowania i opakowania materiałów zabytkowych do wymagań muzeum lub innej instytucji, która przejmie zabytki.

Wskazanie miejsca przechowywania zabytków i dokumentacji powinno odbywać się na podstawie pisemnego oświadczenia kierownika placówki mającej odpowiednie uprawnienia, że przyjmie na przechowanie zabytki i dokumentację z danego stanowiska uzyskanych w wyniku badań przeprowadzonych przez wnioskodawcę. Oświadczenie to powinno nadto wymieniać warunki na jakich materiały zostaną przyjęte na przechowanie.

Terminy wykonania, sprawozdania i opracowania wyników badań określone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w zezwoleniu mogą ulec zmianie tylko za zgodą wojewódzkiego konserwatora zabytków na podstawie jego pisemnej decyzji.

Archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków powinno stale rozwijać się przy współpracy całego środowiska archeologicznego. Celem działalności archiwistycznej WKZ jest stworzenie możliwie najpełniejszego zbioru informacji o stanowiskach archeologicznych w obrębie województwa, historii ich badań, a także o wynikach tychże badań. Archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków powinno być tworzone jako element Krajowej Ewidencji Zabytków Archeologicznych w ramach ogólnopolskiej bazy danych *e-Archeo*.

Wszelkie badania archeologiczne powinny być poprzedzone:

- a. kwerendą archiwalną, muzealną i bibliograficzną,
- b. ustaleniem adresu stanowiska archeologicznego, na którą składają się: nazwa miejscowości, województwa i gminy, numer stanowiska w obrębie miejscowości, numer obszaru AZP, numer stanowiska w obrębie tego obszaru, współrzędne geograficzne oraz współrzędne układu kartograficznego

Integralną część prac archeologicznych stanowi sprawozdanie z badań i opracowanie wyników badań. Osobą zobowiązaną do wykonania sprawozdania jest

kierownik badań. Osoba ta jest także odpowiedzialna za wykonanie opracowania wyników. Nie oznacza to, że kierownik badań musi być autorem opracowania wyników. Zasadą powinna być zespołowa praca i autorstwo, uwzględniające fakt daleko posuniętej specjalizacji źródłoznawczej. Kierownik wykopalisk powinien zostać poinformowany, że jeżeli w wymaganym czasie nie dostarczy opracowania pozyskanych źródeł archeologicznych, to wojewódzki konserwator zabytków przekaże dokumentację i materiał zabytkowy innemu osobom, które zobowiążą się do wykonania opracowania w odpowiednim terminie.

Wojewódzki konserwator zabytków jest zobowiązany do dokonania rzetelnej oceny merytorycznej i formalnej prawidłowości dokumentacji wszelkich badań archeologicznych (niezależnie od źródeł finansowania prac) oraz jej zgodności z wymogami określonymi w pozwoleniu na prowadzenie tych badań. Dla uzyskania obiektywności takiej oceny wojewódzki konserwator zabytków może odwołać się do opinii przedstawicieli Generalnego Konserwatora Zabytków, rzeczoznawców Ministra Kultury lub instytucji naukowych.

W przypadku stwierdzenia uchybień w dokumentacji, wojewódzki konserwator zabytków ma obowiązek domagać się od kierownika badań dokonania koniecznych uzupełnień i poprawek. W przypadku rażących uchybień niemożliwych do poprawienia, wojewódzki konserwator zabytków przejmuje dokumentację nie przyjmując jej w sposób formalny, uznając tym samym badania za przeprowadzone niezgodnie z wymogami metodyki archeologii. O fakcie takim wojewódzki konserwator zabytków powiadamia Generalnego Konserwatora Zabytków.

Przekazanie w terminie sprawozdań z badań, złożenie w wyznaczonym muzeum kompletnej dokumentacji i materiałów zabytkowych oraz terminowe wykonanie opracowania wyników badań winno być warunkiem uzyskania przez kierownika badań pozwolenia na prowadzenie ich w przyszłości.

Dokumentacja badań archeologicznych jako nieodtwarzalne źródło informacji powinna być zapisana w formie trwałej (tj. przy wykorzystaniu materiałów nie ulegających degradacji) i przechowywana w odpowiednich warunkach technicznych oraz zgodnie z wymogami bezpieczeństwa (zwłaszcza przeciwpożarowego). Zaleca się sporządzanie kopii (np. poprzez skanowanie) całości dokumentacji i przechowywanie ich w oddzielnych miejscach.

Wojewódzki konserwator zabytków powinien prowadzić kartotekę ewidencyjną powstałej dokumentacji badań archeologicznych.

Wojewódzki konserwator zabytków powinien zapewnić możliwości korzystania z archeologicznej dokumentacji prac archeologicznych i wykopaliskowych dla celów konserwatorskich i naukowo-badawczych.

II.2 ZASADY SZCZEGÓŁOWE

a. **Sprawozdanie z badań** archeologicznych zawiera następujące dane:

- 1) kartę stanowiska
- 1) kopie inwentarzy,
- 2) mapę lokalizacji stanowiska archeologicznego w skali 1:10 000
- 3) plan warstwicowy stanowiska archeologicznego (w skali 1:1000 lub dokładniejszy) z naniesioną siatką arową nawiązaną do państwowej sieci osnowy geodezyjnej
- 4) graficzne przedstawienie rozplanowania obiektów i warstw z obszaru badań archeologicznych z zaznaczoną siatką i oznaczeniem ich chronologii w skali 1:200 lub dokładniejsze
- 5) wykazy obiektów z określeniem funkcji, faz zasiedlenia, form i rozmiarów, zawartości zabytków ruchomych
- 6) charakterystykę faz zasiedlenia
- 7) wybraną dokumentację fotograficzną, w tym zabytków ruchomych
- 8) wnioski i zalecenia konserwatorskie

b. **Opracowanie wyników badań**, zawiera co najmniej:

- 1) mapę lokalizacji stanowiska archeologicznego w skali 1:10 000,
- 2) plan warstwicowy stanowiska archeologicznego (w skali 1:1000 lub dokładniejszy) z naniesioną siatką arową nawiązaną do państwowej sieci osnowy geodezyjnej wraz z uproszczonym zobrazowaniem rozplanowania obiektów i warstw,
- 3) graficzne przedstawienie rozplanowania obiektów i warstw z obszaru badań archeologicznych z zaznaczoną siatką i oznaczeniem ich chronologii w skali 1:200 lub dokładniejsze,
- 4) charakterystyka form, rozmiarów, funkcji i chronologii obiektów nieruchomych,
- 5) charakterystyka kulturowo-chronologiczną materiałów ruchomych,
- 6) wyróżnienie i charakterystyka faz zasiedlenia stanowiska,
- 7) wyniki ekspertyz przyrodniczych i fizykochemicznych a w uzasadnionych przypadkach także historycznych
- 8) ilustracje (reprezentatywne dla danego stanowiska rysunki i fotografie obiektów i materiałów),
- 9) dane o stanowisku zarchiwizowane w komputerowej bazie danych *e-Archeo*.

c. **Ustalenia numeracji stanowiska** w danej miejscowości i na odpowiednim obszarze AZP dokonuje wojewódzki konserwator zabytków na podstawie swojego archiwum.

d. **Graficzna prezentacja przestrzennego aspektu prac wykopaliskowych** na stanowisku archeologicznym dokonywana jest poprzez:

- 1) sporządzenie na podkładzie szczegółowej mapy w skali 1:10 000 (uzupełnieniem może być bardziej szczegółowy plan, w skali np. 1:2000) dokładnej lokalizacji stanowiska (z oznaczeniem hipotetycznego zasięgu stanowiska) w powiązaniu ze stałymi

punktami otaczającego krajobrazu, np. budynki, drogi itp. pozwalającymi na zlokalizowanie stanowiska w terenie w przyszłości;

- 2) sporządzenie ogólnego planu stanowiska w skali 1:1000 (lub dokładniejszy) z naniesionymi punktami stałymi siatki pomiarowej i punktami odniesienia pomiarów wysokościowych, na który nanoszone są sukcesywnie wszystkie otwierane wykopy i otwory wiertnicze z odpowiednią numeracją.

e. **Dokumentacja z badań archeologicznych** powinna zawierać*:

- 1) kartę zabytku archeologicznego, na której powinny się znaleźć:

- a) miejsce usytuowania zabytku archeologicznego, z podaniem nazwy miejscowości, gminy, powiatu i województwa, numeru obszaru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, numeru zabytku na tym obszarze, numeru stanowiska w miejscowości oraz współrzędnych geograficznych,
- b) opis fizjograficzny,
- c) określenie powierzchni przeprowadzonych badań archeologicznych,
- d) wykaz faz zasiedlenia z podaniem liczby obiektów oraz zabytków datujących te fazy,
- e) nazwisko kierownika badań archeologicznych, termin ich przeprowadzenia;

- 2) karty odkrytych zabytków nieruchomych (obiektów), w których powinny się znaleźć:

- a) miejsce usytuowania zabytku (obiektu) archeologicznego, z podaniem nazwy miejscowości, gminy, powiatu i województwa, numeru obszaru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, numeru zabytku na tym obszarze, numeru stanowiska w miejscowości oraz współrzędnych geograficznych,
- b) numer zabytku (obiektu) i jego lokalizacji w systemie podziału przestrzeni badawczej,
- c) określenie funkcji zabytku (obiektu),
- d) wstępne datowanie zabytku (obiektu),
- e) przekrój poziomy i pionowy zabytku (obiektu),
- f) wymiary zabytku (obiektu),
- g) opis eksploracji zabytku (obiektu),
- h) relacja stratygraficzna;

- 3) karty (kartę) nawarstwień kulturowych zabytku archeologicznego, w których powinny się znaleźć:

- a) miejsce usytuowania zabytku archeologicznego, z podaniem nazwy miejscowości, gminy, powiatu i województwa, numeru obszaru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, numeru zabytku na tym obszarze, numeru stanowiska w miejscowości oraz współrzędnych geograficznych,
- b) numer warstwy i jej lokalizacja w systemie podziału przestrzeni badawczej,
- c) określenie funkcji warstwy,
- d) wstępne datowanie warstwy,
- e) zasięg i głębokości warstwy,
- f) opis eksploracji warstwy,
- g) relacja stratygraficzna;

* Załącznik do rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (D.U. Nr 150, poz. 1579)

- 4) rejestr odkrytych zabytków;
- 5) rejestr warstw;
- 6) inwentarz:
 - a) zabytków wydzielonych,
 - b) zabytków masowych,
 - c) próbek,
 - d) dokumentacji rysunkowej,
 - e) dokumentacji fotograficznej;
- 7) dokumentację rysunkową;
- 8) dokumentację fotograficzną;
- 9) sprawozdanie z badań;
- 10) opracowanie wyników badań;
- 11) mapę lokalizacji zabytku archeologicznego w skali 1:10 000 z zaznaczonym jego hipotetycznym zasięgiem;
- 12) graficzne przedstawienie rozplanowania odkrytych zabytków i warstw kulturowych z zaznaczoną siatką i oznaczeniem ich chronologii;
- 13) plan warstwiczny zabytku archeologicznego z naniesioną siatką arową nawiązaną do państwowej sieci osnowy geodezyjnej i planem wykopów;
- 14) w przypadku zabytku badanego wcześniej odnoszącą się do niego bibliografię oraz zestawienie informacji o miejscu przechowywania dokumentacji przeprowadzonych badań.

Dokumentacja badań archeologicznych może być realizowana technikami zapisu elektronicznego (np. plany i przekroje tworzone automatycznie na podstawie danych przekazywanych bezpośrednio do komputera z teodolitu laserowego, cyfrowa dokumentacja fotograficzna), jednakże musi spełniać wymóg bieżącego jej wydruku (dostępnego do wglądu w trakcie badań) oraz możliwości łatwego uzyskania jej drukowanej postaci w przyszłości. WKZ powinien otrzymać w takim przypadku pełny zestaw wydruków (a nie tylko dyskiety lub CD), które razem z innymi materiałami stanowią dokumentację stanowiska. Wszelkie inne formy dokumentacji (np. rejestracja kamerą wideo, dokumentacja fotogrametryczna, itp.) są pożądanym uzupełnieniem dokumentacji obowiązkowej, wymienionej powyżej. Należy zmierzać do wykorzystywania wszystkich najnowszych możliwości technicznych dla udoskonalenia postaci dokumentacji źródeł archeologicznych.

III. WYKONYWANIE PLANÓW WARSTWICOWYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Plany warstwiczne są podstawą urzędowych działań konserwatorskich oraz wszelkich prac polowych na stanowiskach archeologicznych. Mapy sytuacyjno-wysokościowe stanowisk przygotowują wyspecjalizowane służby geodezyjne na zlecenie wykonawcy badań. Możliwe jest odstępstwo od tej zasady tylko w przypadku niewielkich przestrzennie badań ratowniczych, których budżet nie pozwala na zlecenie sporządzenia planu uprawnionym geodetom. W takiej sytuacji wykonawca badań powinien sporządzić uproszczony plan sytuacyjny.

Skala dokumentacji uzależniona jest od wielkości stanowiska, jego konfiguracji oraz nasycenia szczegółami. Po analizie terenowej obiektu, wielkość skali uzgadnia

kierownik badań z wojewódzkim konserwatorem zabytków (najczęściej stosuje się skale 1:250, 1:500 lub 1:1000).

Zaleca się wykonanie cięć warstwicznych (skok warstwic) od 0.5 m. do 0.25 m. W przypadku bardzo stromych i regularnych zboczy, dopuszcza się cięcie co 1 m. Plan wysokościowy powinien zawierać przekroje wzdłużne i poprzeczne obiektu.

Planami wysokościowymi obejmuje się nie tylko sam obiekt, ale i najbliższe jego otoczenie w nawiązaniu do cieków wodnych, zbiorników, jarów, czy urwiska lub innych naturalnych granic.

Osnowy zakładane dla pomiaru geodezyjnego danego stanowiska powinny być nawiązane do sieci państwowej:

- a) sytuacyjno-poligonowej w układzie odwzorowania 65 (x,y),
- b) wysokościowej w układzie odniesienia do poziomu morza w Kronsztadzie.

Odniesienie do osnowy państwowej jest konieczne zwłaszcza w układzie wysokościowym. W wypadku, gdy nie można się do niej dowiązać, należy położenie wysokościowe określić na podstawie mapy topograficznej w skali 1:10 000.

Kierownik badań zobowiązuje służby geodezyjne wykonujące podkłady wysokościowe do stworzenia stałej linii po osi północ-południe (lub innej osi o dokładnie wyznaczonym odchyleniu kątowym od kierunków geograficznych) stanowiącej jednocześnie oś siatki pomiarowej stanowiska, stabilizacji w terenie trwale przynajmniej trzy punkty (repery) oraz do zaznaczenia na opracowanym podkładzie tej linii. Punkty powinny mieć określone wysokości w odniesieniu do układu państwowego lub w korelacji z mapą. Punkty wyznaczonej siatki pomiarowej winny mieć opis topograficzny ich położenia sporządzony przez geodetę.

Dla uczynienia form morfologicznych obiektu, geodeta może pod kierunkiem archeologa uplastyczyć plan przez zastosowanie innego niż warstwicę oznaczenia graficznego, wprowadzając szrafurę lub kolor, lub traktując wał jako obustronną skarpe, ale przy zachowaniu tych samych metod pomiarowych co warstwicę.

Specjalistyczna mapa geodezyjna dla celów archeologicznych winna oddawać kształt drobnych form morfologicznych obiektu, dopuszcza możliwość interpretacji rysunkowej w ramach przyjętych zasad pomiaru geodezyjnego.

Dla uzupełnienia dokumentacji można w uzgodnieniu z geodetą starać się o przekazanie do archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków dziennika pomiarowego zawierającego zapisy metody pracy.

W przypadku planów warstwicznych tworzonych automatycznie w programie komputerowym wojewódzki konserwator zabytków powinien starać się uzyskać od geodety również nośnik (np. dyskietkę) z danymi pomiarowymi, które stały się podstawą wykreślenia planu. Umożliwi to w przyszłości wydruk planu w dowolnej skali, jak również tworzenie pseudo-trójwymiarowych modeli stanowiska.

IV. SIATKA POMIAROWA NA STANOWISKU

Pomiary odgrywają w dokumentacji archeologicznej kluczową rolę, pozwalając odtworzyć rozmieszczenie zabytków i obiektów nieistniejącego już często stanowiska po jego przebadaniu. Błąd popełniony podczas dokonywania pomiarów w czasie badań terenowych najczęściej nie może być poprawiony na etapie opracowywania dokumentacji. Dlatego też niezależnie od tego, jaki system pomiarowy na stanowisku zostanie przyjęty należy dolożyć wszelkich starań, aby w maksymalnym stopniu eliminował możliwość popełnienia błędu i był stosowany konsekwentnie przez cały czas trwania wykopalisk. System zapisu, który dla zidentyfikowania miejsca znalezienia zabytku wymaga zapisania wielu danych, np. numeru ćwiartki stanowiska, numeru ara, numeru wykopu, numeru metra oraz odległości od N i od W w obrębie metra, z łatwością może doprowadzić do powstania poważnych błędów, a przy tym jest pracochłonny. Dlatego też optymalną formą systemu pomiarowego wydaje się być wspólny dla całego stanowiska system współrzędnych kartezjańskich, zgodnych z kierunkami geograficznymi (oś W-E odpowiadająca osi x; oś N-S odpowiadająca osi y), chociaż zgodność ta nie musi być traktowana obligatoryjnie w przypadku stanowisk usytuowanych wyraźnie skośnie do kierunków geograficznych, np. w przypadku wykopalisk, których obszar uwarunkowany jest przebiegiem inwestycji liniowych lub działek budowlanych (w przypadku odchylenia osi siatki od północy należy jednak dokładnie zmierzyć i odnotować wielkość tego odchylenia). Węzłowe punkty siatki powinny być ustabilizowane, tak aby można było nie tylko wykorzystywać je w czasie jednego sezonu badań, ale także odnaleźć w przyszłości. Początkowy punkt układu współrzędnych (o współrzędnych 0,0) powinien być usytuowany poza stanowiskiem, na południowy-zachód od niego. Całe stanowisko mieści się wówczas w jednej ćwiartce układu współrzędnych, a wszystkie pomiary mają wartości dodatnie. Ogromną zaletą tego systemu jest fakt, że każdy punkt stanowiska identyfikowany jest w sposób bezbłędny za pomocą pary cyfr, bez konieczności odnotowywania numerów wykopów, arów czy działek.

W niektórych przypadkach stworzenie wspólnej siatki pomiarowej dla całego stanowiska może okazać się niemożliwe i pomiary muszą być dokonywane w obrębie wykopu. Rzeczą zasadniczej wagi jest wówczas bardzo precyzyjne ustalenie położenia poszczególnych wykopów (i ich siatek pomiarowych) względem siebie, w przeciwnym bowiem przypadku nie będzie możliwe ustalenie relacji przestrzennych pomiędzy obiektami lub zabytkami pochodzącymi z różnych wykopów.

V. RODZAJE ARCHEOLOGICZNYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH

Zasadniczo wyróżnić można trzy rodzaje archeologicznych badań wykopaliskowych:

***Stacjonarne badania systematyczne** to badania o pełnym zakresie dokumentacyjno-analitycznym, uwzględniającym interdyscyplinarność archeologii. Badania takie prowadzone są w sytuacji braku bezpośredniego zagrożenia stanowiska zniszczeniem, a zatem wówczas, gdy tempo prac wykopaliskowych dyktowane jest wyłącznie wolą kierownika badań.*

Wyprzedzające badania ratownicze podejmowane są w stosunku do stanowisk zagrożonych zniszczeniem w bezpośredniej przyszłości. Tempo prac podyktowane jest wówczas koniecznością wyprzedzenia momentu zniszczenia stanowiska z przyczyn naturalnych (np. erozji) lub antropogenicznych (np. planowana inwestycja lub rabunkowa eksploracja stanowiska przez poszukiwaczy skarbów).

Badania interwencyjne to badania podejmowane w sposób doraźny i niezaplanowany w związku z niespodziewanym odkryciem zabytków archeologicznych, np. podczas realizacji inwestycji i w sytuacji braku możliwości wstrzymania jej na czas dłuższy.

Zasadniczo w przypadku wszystkich trzech rodzajów badań wykopaliskowych metody eksploracji i podstawowej dokumentacji winny być takie same. Presja czasu nie może być usprawiedliwieniem dla pobieżnej dokumentacji i lub niedokładnej eksploracji. Jest rzeczą oczywistą, że w przypadku badań ratowniczych należy maksymalnie intensywnie wykorzystywać mniej pracochłonne i szybsze techniki dokumentacyjne. Równocześnie jednak każdy kierujący wykopaliskami musi mieć świadomość, że warunki wykopalisk ratowniczych lub interwencyjnych nie zmniejszają jego odpowiedzialności za właściwą eksplorację i dokumentację stanowiska.

W praktyce konserwatorskiej upowszechniło się pojęcie **nadzorów archeologicznych**. Pojęcie to jest nieprecyzyjne i może być mylące zarówno dla samych archeologów, którym zleca się prowadzenie takich nadzorów, jak i dla inwestorów, których obliuguje się do ich finansowania. **Pojęcie nadzoru archeologicznego powinno być stosowane w ostateczności i wyłącznie w odniesieniu do obszarów inwestycji, na których nie zostały dotąd zlokalizowane stanowiska archeologiczne, ale istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą się tam znajdować!** Archeolog prowadzący nadzór ma wówczas obowiązek obserwacji prowadzonych prac ziemnych i wstrzymania ich w przypadku natrafienia na stanowisko archeologiczne. Powiadomiony o odkryciu zabytków archeologicznych wojewódzki konserwator zabytków podejmuje wówczas stosowną decyzję, którą może być np. przeprowadzenie wykopalisk interwencyjnych wyłącznie w obrębie terenu, który ulegnie zniszczeniu. Nie należy natomiast stosować pojęcia (i w konsekwencji zlecać) nadzoru archeologicznego jako wymogu konserwatorskiego w odniesieniu do terenów, na których znajdują się znane uprzednio (np. z badań powierzchniowych) stanowiska archeologiczne. **Dotyczy to także obszarów staromiejskich miast o znanej metryce historycznej, w których można mieć pewność, że występują nawarstwienia archeologiczne.** W takich przypadkach wojewódzki konserwator zabytków powinien uzależnić wydanie zezwolenia na inwestycję od przeprowadzenia wyprzedzających badań ratowniczych.

VI. TECHNIKI EKSPLOKACJI STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Najwłaściwszym kryterium oceny prawidłowości wykonania badań wykopaliskowych jest możliwość przyporządkowania zabytków ruchomych zarejestrowanym jednostkom stratygrafii poziomej i pionowej a w konsekwencji odtworzenia na podstawie wykonanej dokumentacji opisowej i graficznej historii zabudowy oraz przebiegu procesów depozycyjnych i podepozycyjnych na stanowisku. **Nieuzasadnionym wydaje się stwierdzenie, że cel ten można osiągnąć stosując**

tylko jedną technikę eksploracji. Stosowanie kontrolnych cięć pionowych i poziomych (dokumentowanych rysunkowo i fotograficznie!) oraz ograniczona eksploracja warstwami arbitralnymi (mechanicznymi), niekiedy w połączeniu z trójwymiarową lokalizacją materiału ruchomego, jest rozwiązaniem w pełni dopuszczalnym.

Generalną zasadą prowadzenia wykopalisk powinno być utrzymywanie całego badanego terenu w czystości. Przynajmniej do momentu dobrego rozpoznania zarysów i wzajemnych relacji obiektów ziemia z eksploracji stanowiska musi być usuwana poza obręb wykopów! Potem, zwykle wraz z rozpoczęciem eksploracji poszczególnych obiektów ziemia z wypełnisk może być składowana obok nich z wyjątkiem sytuacji szczególnych, kiedy jakiś obiekt (lub zespół obiektów) będzie fotografowany z zamiarem ekspozycji. Hałdy winny być sytuowane odpowiednio daleko od granic wykopu, aby materiał na nich składowany nie osypywał się do wnętrza badanego terenu oraz aby umożliwić poruszanie się uczestników wykopalisk i osób odwiedzających wzdłuż krawędzi wykopu.

Zastosowanie maszyn do eksploracji wykopów, w celu zdjęcia nadkładu humusu lub uzyskania przekrojów przez stratyfikację stanowiska jest dopuszczalne ale każdorazowo użycie tej techniki musi być uzgodnione z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz poprzedzone głębokim namysłem i zastanowieniem, czy jest ona rzeczywiście nieodzowna.

Prawidłowość zastosowania uzgodnionej metody odhumusowania mechanicznego (w tym głębokości odhumusowania a także rodzaju użytego sprzętu mechanicznego) powinna być przedmiotem uważnej kontroli konserwatorskiej. Konserwator powinien rozważyć możliwość wstrzymania wykopalisk jeśli stwierdzi, że warstwę orną usunięto naruszając istniejący jeszcze *in situ* układ nawarstwień, obiektów lub zabytków. Szczególną uwagę należy zwrócić na stanowiska piaskowe (zwłaszcza wydmy), na których często jedynym sposobem odtworzenia pierwotnego układu osadniczego jest ręczna eksploracja warstwy ornej z jednoczesnym wykonaniem planigrafii materiału ruchomego.

Kontrowersyjnym problemem jest używanie detektorów metali przez archeologów podczas wykopalisk. W badaniach powierzchniowych (niezależnie od tego na jaką głębokość dokonuje się penetracji) zastosowanie detektorów metali grozi niebezpieczeństwem wrywania zabytków z ich pierwotnego kontekstu i dlatego powinno być zakazane. Wykorzystywanie detektorów metali podczas wykopalisk w celu pozyskiwania drobnych zabytków metalowych jest z kolei przyznaniem się, że metody pozyskiwania zabytków stosowane przez danego archeologa są tak niedokładne, że zachodzi prawdopodobieństwo niezauważenia ich podczas eksploracji. W miejsce akceptowania takiej sytuacji i ograniczania się do pozyskiwania wyłącznie zabytków metalowych, należy zwiększyć wysiłki dla poprawy metodyki prowadzenia wykopalisk na stanowisku, tak aby można było pozyskiwać wszystkie drobne zabytki ruchome, niezależnie od materiału, z którego są wykonane (paciorki, nasiona, ości i łuski rybie, itp.).

VII. SPORZĄDZANIE PODSTAWOWEJ DOKUMENTACJI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH)

1. DOKUMENTACJA OPISOWA

Zaleca się stosowanie formularzy opisowych¹ (Wykaz niezbędnych formularzy i ich minimalnej zawartości podano w p. 4), których wypełnienie ma zapewnić wystarczająco dokładny a jednocześnie ujednolicony opis wyników eksploracji, ułatwiając tym samym korzystanie z dokumentacji oraz wprowadzenie zawartych w niej informacji do komputerowej bazy danych. Nie narzuca się konkretnego wzoru formularza.

2. DOKUMENTACJA RYSUNKOWA

Rysunki powinny być wykonane na papierze milimetrowym lub folii na podkładzie z papieru milimetrowego. Nie należy rysować w terenie na kalce, która podlega kurczeniu. Zalecane są skale 1:10 lub 1:20 z wykorzystaniem bardziej dokładnych skal przy dokumentowaniu ważnych szczegółów. Każdy rysunek musi zawierać opis, oznaczone linie cięć, skalę (cyfrowo lub liniowo) i kierunek północy. Rysunek musi być opatrzony metryczką zawierającą dane o nazwie miejscowości, gminy i województwa, numerze stanowiska, bliższej lokalizacji w obrębie stanowiska (np. numerze wykopu), skali, numerze rysunku w inwentarzu dokumentacji rysunkowej, dacie wykonania i nazwisku rysownika. Metryczka powinna zawierać także tytuł rysunku i krótki opis jego treści.

Jest kwestią indywidualnego wyboru kierującego badaniami, czy rysunki mają być kolorowane, czy też czarno-białe z opisem (w tym wpisaniem symboli warstw lub wykorzystaniem różnych rodzajów kreskowania). W każdym przypadku rysunki powinny być uzupełnione barwnymi fotografiami wysokiej jakości.

3. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Przedmiotem dokumentacji fotograficznej powinny być: ogólne plany wykopów, plany kolejnych eksplorowanych jednostek stratygraficznych, w tym wypełnisk obiektów oraz przekroje obiektów i wykopów. Położenie stanowiska w krajobrazie i typowe formy krajobrazowe najbliższej okolicy wanny również stać się przedmiotem dokumentacji fotograficznej.

Najważniejszą częścią dokumentacji fotograficznej powinny być barwne przezrocza, ponieważ nadają się zarówno do publikacji, jak i do publicznej prezentacji. Czarno-białe fotografie negatywowe wykonywane na drobnoziarnistym filmie niskiej czułości powinny być wykonywane dla ważnych szczegółów. Równoprawną wartość ma fotografia cyfrowa wysokiej rozdzielczości (powyżej 3 mln pikseli).

Przed wykonaniem dokumentacji fotograficznej należy starannie oczyścić dokumentowany fragment stanowiska, usuwając luźną ziemię, ślady stóp, sprzęt wykopaliskowy, itp.

¹ Zaleca się jednocześnie rezygnację z dokumentacji opisowej w formie 'dziennika badań' opisującego codzienne czynności organizacyjno-eksploracyjne w formie ciągłej narracji.

Fotograficzna dokumentacja planów powinna być dokonywana z pewnej wysokości, aby uniknąć zniekształcenia obrazu. W tym celu można wykorzystywać specjalnie skonstruowane wysięgniki i wieże do fotografii, rusztowania lub rozkładane drabiny. Sekwencja stratygraficzna poszczególnych obiektów lub wykopów powinna być dokumentowana z tego samego punktu widzenia. Jeśli dysponujemy urządzeniem do fotografii pionowej i możliwością zastosowania aparatu cyfrowego, można ograniczyć liczbę wykonywanych szczegółowych planów (np. warstwy gruzu, bruki kamienne lub klepiska ze żwiru) na rzecz zwiększenia liczby fotografii pionowych. Na odbitkach fotograficznych doprowadzonych do odpowiedniej skali można nanosić numerację warstw i wysokości punktów niwelacyjnych, ograniczając w ten sposób rysowanie planów do minimum. Fotogrametria może być również stosowana do dokumentacji np. łańcuch murów ceglanych. W każdym przypadku zalecane jest rysowanie podkładu obiektu zawierającego kilka charakterystycznych punktów, aby w przyszłości przerysować na niego plan ze zdjęć. Jeśli ciężar dokumentacji spoczywać ma na fotografii wykonanej techniką tradycyjną, musimy, poprzez niezwłoczne wywoływanie naświetlonych filmów, upewnić się, że dokumentacja fotograficzna wykonana jest prawidłowo zanim przystąpimy do eksploracji obiektu lub warstw.

Fotografowana powierzchnia musi być całkowicie oświetlona lub całkowicie ocieniona. Dla uzyskania takiej sytuacji można stosować ekrany ocieniające lub kierujące światło słoneczne na zacienione obszary lub wykonywać fotografie przy zastosowaniu lamp błyskowych.

Na zdjęciu musi znajdować się wskaźnik kierunku północy w postaci strzałki wykonanej z plastiku lub drewna oraz miarka (nie należy używać całówki jako miarki, ponieważ jej skala pomiarowa jest zazwyczaj nieczytelna na fotografii). Najlepsze efekty daje listewka drewniana lub plastikowa podzielona na odcinki o długości 10 cm, zamalowane naprzemiennie na kontrastowe kolory (np. czarny i biały lub czerwony i biały). Jeden z odcinków powinien być dodatkowo podzielony na mniejsze odcinki o długości 1 cm. Należy przygotować miarki o różnej długości, w zależności od wielkości fotografowanych obiektów. Przy dokumentowaniu fotograficznym dużych powierzchni można wykorzystywać tyczki miernicze jako miary liniowe. Przy fotografii ukośnej należy na fotografowanej powierzchni układać dwie miary, wzdłuż osi widzenia i prostopadle do niej. Przy fotografowaniu obiektów zagłębionych dodatkowo wykorzystywać można miarkę ustawioną pionowo, wstawioną do wyeksplorowanego obiektu.

Dokumentacja fotograficzna powinna zawierać także tabliczkę z nazwą stanowiska, numerem obiektu, współrzędnymi siatki pomiarowej lub numerem wykopu. Dodatkowo można uwzględnić na niej również datę wykonania fotografii. W przypadku fotografii cyfrowej wystarczy, że dane opisowe zostaną zamieszczone w opisie pliku.

Aby kontrolować zmiany w tonacji kolorów (np. według pory dnia), kolorowe zdjęcia powinny zawierać standardową kolorowaną tablicę kontrolną.

Każdy obiekt powinien być sfotografowany z kilku punktów widzenia na różnych etapach eksploracji. Jedyne wyjątki mogą stanowić jednofazowe doły posłupowe nie

zawierające śladów drewna, jeśli występują licznie na stanowisku.

4. **INWENTARZE DOKUMENTACJI I MATERIAŁÓW ZABYTKOWYCH Z WYKOPALISK**

Inwentarze powinno się prowadzić w formie zapewniającej uwzględnienie wszystkich niezbędnych informacji niezależnie od tego, kto dokonuje wpisu, a więc w formie uprzednio wydrukowanych kart lub porubrykowanych notesów.

Należy prowadzić co najmniej następujące inwentarze:

- 4a Rejestr obiektów powinien uwzględniać co najmniej następujące informacje:
- numer obiektu
 - lokalizacja obiektu w ramach podziału przestrzeni badawczej (nr wykopu, ara itp),
 - wstępne określenie funkcji obiektu
 - wstępne datowanie obiektu
 - data wyróżnienia obiektu
 - autor wpisu
 - uwagi (np. dotyczące metody eksploracji, pozycji stratygraficznej)
- 4b Rejestr warstw pozaobektowych powinien uwzględniać:
- numerr warstwy
 - lokalizacja warstwy w ramach podziału przestrzeni badawczej (nr wykopu, ara itp),
 - pozycja stratygraficzna warstwy
 - wstępne określenie funkcji warstwy
 - wstępne datowanie warstwy
 - data wyróżnienia warstwy
 - autor wpisu
 - uwagi (np. dotyczące metody eksploracji,)
- 4c Inwentarz zabytków wydzielonych powinien uwzględniać:
- numerr inwentarza,
 - pozycję stratygraficzną (rodzaj i nr jednostki stratygraficznej, z której pochodzi zabytek (warstwa pozaobektowa – obiekt/warstwa obektowa)
 - lokalizację w ramach podziału na wykopy (ary itp) oraz trójwymiarową w siatce pomiarowej stanowiska,
 - rodzaj zabytku wydzielonego i jego surowiec,
 - datę znalezienia i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
 - uwagi.
- 4d Inwentarz zabytków masowych powinien uwzględniać:
- numerr inwentarza,
 - pozycję stratygraficzną (rodzaj i nr jednostki stratygraficznej, z której pochodzą zabytki (warstwa pozaobektowa – obiekt/warstwa obektowa)
 - lokalizację w ramach podziału na wykopy (ary itp) ,

- rodzaj i ilość zabytków w podziale na: ceramika, krzemienie, kości zwierzęce, polepa, inne,
- datę znalezienia i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
- uwagi.

4e Inwentarz próbek powinien uwzględniać:

- numer inwentarza,
- pozycję stratygraficzną (rodzaj i nr jednostki stratygraficznej, z której pochodzą zabytki (warstwa pozaobiektoowa – obiekt/warstwa obiektoowa)
- lokalizację w ramach podziału na wykopy (ary itp) oraz trójwymiarową w siatce pomiarowej stanowiska,
- numer inwentarza rys. na którym oznaczono miejsce pobrania próbki
- rodzaj próbki
- datę pobrania i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
- uwagi.

4f Inwentarz dokumentacji fotograficznej powinien zawierać:

- numer inwentarza,
- rodzaj filmu (kolorowy pozytyw, negatyw, cyfrowy)
- nr filmu/klatki, nawa pliku
- przedmiot fotografii (np.: wykop, obiekt), kierunek z którego wykonano fotografię
- autor fotografii ,
- datę wykonania fotografii i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
- uwagi.

4g Inwentarz rysunków powinien zawierać:

- numer inwentarza,
- przedmiot rysunku (np.: rzut poziomy wykopu nr, przekrój obiektu nr),
- autor rysunku,
- skala
- datę wykonania rysunku i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
- uwagi.

VIII. ZASADY PRZECHOWYWANIA ZABYTKÓW RUCHOMYCH I PRÓBEK

Generalną zasadą prowadzenia badań archeologicznych powinno być zachowywanie, dokumentowanie i inwentaryzowanie maksymalnie dużej części substancji zabytkowej stanowiska. Oznacza to, że wszelkie zabytki ruchome, kości zwierzęce i szczątki roślinne winny być pozyskiwane w całości z wszystkich warstw stanowiska (również z warstw nowożytnych), z ewentualnym wyjątkiem warstw przemieszanych. Selekcja pozyskiwanego materiału (jeśli z jakiegoś powodu musi być dokonywana) może odbywać się wyłącznie za pisemną zgodą wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uzasadnionych kryteriów.

Podstawowym celem inwentaryzowania zabytków i próbek jest umożliwienie

powiązania ich na etapie powykopaliskowej analizy z właściwym im kontekstem stratygraficznym oraz ułatwienie dostępu do materiałów potencjalnie interesujących dla specjalistów w przyszłości (dotyczy to zarówno materiałów w trakcie opracowywania jak i już zdeponowanych w muzeum).

Niezależnie od formy metryczek lub etykietek dołączanych do zabytków i próbek. Treść metryczek powinna odpowiadać treści odpowiadającego im inwentarza. Numer inwentarza zabytku lub próbki powinien być zapisany bardzo czytelnie, ponieważ jeśli informacja z metryczki przepisana została do inwentarza, sam tylko numer wystarczy później do odtworzenia informacji. Ważne jest, aby kierownik prac wykopaliskowych lub osoba odpowiedzialna za zabytki dokonywali codziennego przeglądu metryczek, ponieważ brak informacji można często uzupełnić na bieżąco tego samego dnia, natomiast może się to okazać niemożliwe po pewnym czasie. Należy dołożyć wszelkich starań, aby treść zapisu na metryczce była czytelna, a sama metryczka zabezpieczona przed rozkładem. Stąd najlepszą zasadą jest zastosowanie materiałów odpornych na destrukcję lub wkładanie każdej metryczki do osobnego woreczka foliowego, i dopiero w tej postaci wkładanie jej do woreczka, torebki czy pudełka zawierającego zabytek lub próbkę.

Pozyskany materiał zabytkowy musi być pakowany i przechowywany w sposób zapewniający jego trwałe zabezpieczenie. Kierujący wykopaliskami archeologicznymi zobowiązany jest zawczasu przygotować odpowiednie opakowania, które muszą być wykonane z materiałów odpornych na działanie czynników atmosferycznych, a zwłaszcza na wilgoć, a równocześnie dogodne do transportu i magazynowania. Opakowania powinny być opisane w sposób widoczny i jednolity dla danego stanowiska.

Generalną zasadą powinno być trwałe oznaczanie tuszem numerów inwentarzowych na zabytkach (zwłaszcza ceramiki i kości zwierzęcych) już w czasie trwania wykopalisk. Pozwala to zidentyfikować dany zabytek nawet w przypadku, gdyby opakowanie uległo zniszczeniu, a metryczka zagubieniu.

Ceramikę zabytkową oraz kości zwierzęce i ludzkie, polepę, itp. należy dokładnie suszyć przed zapakowaniem, natomiast próbki dendrologiczne i botaniczne przechowywać w warunkach maksymalnie zbliżonych do naturalnej wilgotności gleby, w której się znajdowały. Sposób prowadzenia bieżącej konserwacji zabytków powinien być konsultowany na bieżąco z właściwymi specjalistami.

IX. DOKUMENTOWANIE SZCZĄTKÓW ARCHITEKTONICZNYCH ODKRYTYCH *IN SITU* NA STANOWISKACH ARCHEOLOGICZNYCH

W przypadku gdy badane stanowisko archeologiczne znajduje się w obrębie, lub przylega do zachowanych partii dawnego budynku stojącego (np., zamku, kościoła, dworu czy młyna), wskazane jest sporządzenie pełnej i szczegółowej dokumentacji części naziemnej budynku równocześnie z badaniem elementów podziemnych metodą wykopaliskową. Stratyfikacja stanowiska nie powinna być interpretowana w oderwaniu od kontekstu architektonicznego.

Istotne znaczenie ma identyfikacja podczas badań elementów łączących architektury stojącej z elementami przyległej stratyfikacji (np. poziomami budowlanymi, dołami posłupowymi po rusztowaniach ze śladami rusztowań na budynku, itp.).

Dokumentacja badań archeologiczno-architektonicznych powinna uwzględniać szczególne wymogi w zakresie dokumentacji obiektów budownictwa i architektury określone przez współpracujących z archeologami historyków architektury lub rzeczoznawców z tych dziedzin konsultujących prace wykopaliskowe.

Szczałki architektury kamiennej lub ceglanej odkryte podczas wykopalisk powinny być zadokumentowane tak jak wszelkie inne obiekty archeologiczne, tzn. za pomocą planów (1:10 lub 1:20) rysowanych na różnych poziomach (według potrzeby), przekrojów przez poszczególne elementy architektoniczne i zdjęć z wielu różnych punktów widzenia, ze szczególnym uwzględnieniem detali otworów okiennych i drzwi. Podczas dokumentowania struktur murowanych, trzeba zwrócić uwagę na technikę, wątek, typ materiału budowlanego i jego pochodzenie, typy zapraw i ich wykończenie, wraz ze zjawiskami stratyfikacyjnymi (reparacje, odbudowy itp.). Próby całych cegieł, z każdego odcinka muru ceglano, powinny być mierzone i opisane, wtórnice wykorzystany materiał porozbiórkowy musi być rozpoznany i zadokumentowany. Szczegółowe wskazówki zawiera m.in. praca L. Kajzera, *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych*. Łódź 1984.

Wątek i konstrukcje ściany i muru powinny być w zasadzie dokumentowane z przynajmniej dwóch stron (wewnętrznej i zewnętrznej). Detale architektoniczne *in situ* muszą być dokumentowane przez rysowanie (małych elementów w skali 1:10 lub bardziej szczegółowej) i fotografie.

W przypadku odkrywania zachowanych elementów budynków drewnianych podczas wykopalisk należy zachować naturalną wilgotność drewna, przynajmniej do czasu jego pełnego zadokumentowania i wykonania ogólnych widoków stanowiska i zdjęć elementów *in situ*. Każdy element zachowanej struktury (niezależnie czy jest *in situ* czy nie) powinien uzyskać oddzielny numer w systemie ciągłej numeracji jednostek stratygraficznych. Rysunkami i zdjęciami należy udokumentować dokładną pozycję każdego z tych elementów względem siebie.

Każdy obrobiony element musi być oddzielnie udokumentowany rysunkiem (w skali 1:20 lub szczegółowej, przynajmniej z dwóch stron z profilem) i fotograficznie. Ślady obróbki (np. ślady narzędzi) lub zużycia, oraz grafitti, polichromii itp. muszą być szczegółowo udokumentowane.

Drewniane elementy konstrukcyjne (w zależności od stanu zachowania, unikatowości materiałów i dostępności środków finansowych mogą być przeznaczone do konserwacji po ich pełnym zadokumentowaniu. Nie należy zapomnieć o możliwości ustalenia daty wzniesienia i reperatury struktur drewnianych przez dendrochronologię. Próbkę dendrochronologiczną (z belek i desek dębowych, ewentualnie sosnowych) powinny być selekcjonowane pod nadzorem specjalisty, który również winien konsultować sposób ich zabezpieczenia.